

મહિલા જાગી-૨

રમા દેસાઈ

પ્રૌઢ શિક્ષણ તાલીમ અને સંશોધન કેન્દ્ર

નવશિક્ષિત પ્રૌઢ વાચન શ્રેણી પુસ્તક-૭૧

મહિલા જગી - ૨

રમા દેસાઈ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
પ્રૌઢ શિક્ષણ તાલીમ અને સંશોધનકેન્દ્ર
અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૧૪

કિંમત ૩-૦૦

© ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ

પ્રથમ આવૃત્તિ, ૫૦૦૦, ફેબ્રુ. ૧૯૮૮

પ્રકાશક

વિનોદ રેવાશંકર ત્રિપાઠી
મંત્રી, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ મંડળ,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૪

મુદ્રક

નિતેન્દ્ર ઠાકોરભાઈ દેસાઈ
નવજીવન મુદ્રણાલય
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૪

પ્રાસ્તાવિક

નવશિક્ષિત પ્રૌઢોને વાંચતાં લખતાં શીખવ્યા પછી સરળ વાચનસામગ્રી મળી રહે એ ખૂબ જ જરૂરી છે. તેમાં પણ વિશેષ કરીને નવશિક્ષિત મહિલાઓ જેમને ગૃહજીવનમાં વ્યસ્ત રહેવાનું હોવાથી ખૂબ જ ઓછો સમય ફાળવ પડે છે. તેમને માટે ઓછામાં ઓછા શબ્દોમાં અને ચિત્રોની મદદથી વાંચી શકાય એવી વાચન સામગ્રી પૂરી પાડવાનું ખૂબ જ જરૂરી છે.

લોકજીવન માસિકમાં દર મહિને આ દષ્ટિએ તૈયાર કરેલા પાઠો પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા છે. લોકજીવનના વાંચકો અને પ્રૌઢશિક્ષણ ક્ષેત્રના કાર્યકરોનાં જે સૂચનો મળ્યાં તેને ધ્યાનમાં રાખીને જરૂરી સુધારાવધારા સાથે આ પાઠોનું સંકલન પુસ્તિકા સ્વરૂપે કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રૌઢશિક્ષણ તાલીમ અને સંશોધન કેન્દ્રના નિયામક શ્રીમતી રમાબહેન દેસાઈએ આ પ્રકારની ચિત્ર અને શબ્દ મિશ્રિત પાઠોની એક નવી જ શૈલી વિકસાવી છે. દર મહિને તેમણે તૈયાર કરેલા પાઠોનું હવે આ પુસ્તિકારૂપે તેમણે સંપાદન કર્યું છે.

નવશિક્ષિત પ્રૌઢ બહેનોને તે ઉપયોગી વાચન પૂરું પાડશે એ નિશંક છે. પ્રૌઢ શિક્ષણ તાલીમ અને સંશોધન કેન્દ્રની નવશિક્ષિતો માટેની વાચનશ્રેણીની આ ૭૦મી પુસ્તિકા પ્રકાશિત કરતાં આનંદ અનુભવું છું. આશા છે કે ગુજરાતનું મહિલા જગત આ પ્રકાશનને આવકારશે.

—રામલાલ પરીખ
કુલનાયક, ગૂ. વિ.

આભાર

સૌની હૃદયપૂર્વકની આભારી છું

- દરમહિને ‘મહિલા પાઠ’ને લોકજીવનમાં પ્રકાશિત કરવા માટે લોકજીવનના તંત્રીમંડળનો આભાર.
- દરમહિને ‘મહિલાપાઠ’ વાંચનાર વાચકોનો આભાર.
- મહિલા પાઠનાં ચિત્રાંકન માટે ચિત્રકાર શ્રી. લાલુભાઈનો આભાર.
- પ્રસ્તાવના લખી આપી શુભેચ્છા પાઠવવા બદલ કુલનાયક મુ. શ્રી રામલાલભાઈનો આભાર.
- પુસ્તિકાનાં પાઠ જોઈ, મઠારી આપનાર મિત્રો તથા શુભેચ્છકોનો આભાર.
- નવજીવન પ્રકાશન મંદિરના વ્યવસ્થાપક ટ્રસ્ટી અને મિત્ર શ્રી. જિતેન્દ્રભાઈ દેસાઈનો આભાર.
- એથીય વધુ કહું તો ગુજરાતની નવશિક્ષિત મહિલા વાચકોની વિશેષ ઋણી છું.

— રમા દેસાઈ

ધુતારો ભાગ્યે

પરિવાર જાગ્યો, વહેમ ભાગ્યો.

વહેમ ભાગ્યો, સમાજ જાગ્યો.

રેવાબાને ત્યાં રેવાશંકર પધાર્યા છે. રેવાશંકર આ વિસ્તારના જ્ઞેશી મહારાજ ગણાય. લોકોનું ભવિષ્ય ભાખવાનો એમનો ધંધો. લોકોને એમના ભવિષ્યમાં ભારે અંધશ્રદ્ધા.

દીકરી રાધાના વિવાહ થતા નથી. આ સાલ તો લગન થવાં જ જોઈએ એટલે રેવાશંકરની પધરામણી આ ઘરમાં થઈ. રાધાના જ્ઞેશ જોવા માટે રેવાબાએ એમને ઘોલાવ્યા.

રેવાશંકર હાથમાં માળા લઈ આસન પર બેઠા. બાજુમાં ટીપણું પડ્યું છે. ક્યારેક ટીપણું જુએ. તો ક્યારેક માળાનો મણકો ખસેડે. વળી ક્યારેક રાધાના હાથની રેખા જોઈને ગણગણે.

આમ જ્ઞેશી મહારાજના મોં પર ક્યારેક આનંદ વરતાય તો ક્યારેક દુઃખ વરતાય. રેવાબાથી રહેવાયું નહીં. એ બોલ્યાં :

“જ્ઞેશી મહારાજ ! જે હોય તે કહી દો. કંઈ કરવા જેવું હોય તો સંકોચ ન રાખશો. જે ખરચ કરવું પડે તેમાં પાછું વાળીને ન જોશો. આ સાલ તો રાધાના હાથ પીળા થાય જ. એવું કંઈક કરો.”

જ્ઞેશી મહારાજને તો જોઈતું હતું ને વૈદે કહ્યું. એમણે જણાવ્યું કે પિતૃદુઃખાનું નડતર છે. એ દૂર કરવા માટે નવચંડી કરવી પડે. એ માટે પૂજાપાઠ, નવેદ્ય અને પ્રહ્લભોજન. બધું મળી કુલ ત્રણેક હજાર ખરચવા પડે. હજુ ગણતરી ચાલુ જ હતી.

રસોઈ કરતાં કરતાં. દેરાણી-જેઠાણી આ બધું સાંભળી રહ્યાં હતાં. આંકડો સાંભળી બહાર દોડી આવ્યાં. સોનાખહેનને સંદેશો મોકલ્યો હતો. તેય દોડતાં આવી પહોંચ્યાં.

સોનાબહેને રેવાબા તથા મહારાજને રામ રામ કર્યા, અને સીધું જ પૂછી નાખ્યું : “કાં, રેવાબા, રાધાનું કયાંક ગોઠવાઈ ગયું કે શું ? કચારનાં લગન લીધાં છે ?”

સોનાબહેન, એ જ ચાલે છે. કંઈક નડતર છે. એટલે ગોઠવાતું નથી.

“જેશ જેવડાવ્યાથી છોકરીના વિવાહ ન થાય. પિતરુઓ કાંઈ રસ્તામાં પડ્યા છે કે તમને નડે ? દીકરીના વિવાહથી તો પિતરુઓ ખુશ થાય. આ તો બધા લૂંટવાના રસ્તા છે.”

સોનાબહેનનો સપાટો સાંભળી મહારાજ ટીપણું લઈને બાગ્યા. મહારાજ તો બાગ્યા સાથે વહેમ પણ બાગ્યો. ભરમ પણ બાગ્યો.

સોનાબહેને કુંવારા છોકરાઓની માહિતીવાળી એક યાદી આપી. રેવાબાને સમજાવ્યું કે, આમાં બધી જ વિગત છે. છોકરો પસંદ કરો અને વાત નાખો. તો વિવાહ ઝડપડ થાય.

રેવાબાને સમજાયું. આખો જનમારો જેશ અને મંતરતંતરમાં પૂરો થયો. સાકું થયું કે વહુઓ બાણી અને સમજી. સોનાબહેનની મદદ મળી. જેથી વહેમ તો ધરમાંથી બાગ્યો. ધુતારો ધરમાંથી બાગ્યો.

જેયું ને ?

પરિવાર જાગ્યો, વહેમ બાગ્યો.

પરિવાર જાગ્યો, ધુતારો બાગ્યો.

દારૂ ભાગ્યે

મહિલા ભણી : દારૂડિયાને જગાડ્યો
મહિલા ભણી : દારૂ ભાગ્યો.

મહિલા ભણી : દાડિયાને જગાડ્યો

મહિલા ભણી : દાડ ભાગ્યો

શાંતાનો વર શંકર. તેને કારખાનામાં કમરતોડ મજૂરી કરવાની. મહેનત કરીને કમાણી કરે. રોજ સાંજ પડ્યે મજૂરીના પૈસા લઈને ઘેર આવે.

ઘેર આવી, પૈસા શાંતાના હાથમાં મૂકે. શાંતા ઘર ચલાવે. બે બાળકો સાથે શાંતા સંસારનો આનંદ લૂંટે. પણ હવે એના સુખના દિવસો પૂરા થયા.

શંકર એક દિવસ લથડિયાં ખાતો ખાતો ઘરમાં પેઠો. તેણે દાડ પીધો હતો. શાંતાને ખૂબ મારી. બાળકો ડરના માર્યા ખૂણામાં લપાઈ ગયાં ! અને પછી તો, આ રોજની રામાયણ થઈ ગઈ.

શંકર દાડિયો ખની જતાં, ઘરમાં આવતા પૈસા બંધ થયા. શાંતાના માથે દુઃખના ડુંગર તૂટી પડ્યા ! ખાવાપીવાનાં સાંસા પડવા માંડ્યા. ઘર ચલાવવા બિચારી શાંતાએ કામ શોધ્યાં. સાત ઘરનાં કામ બાંધ્યાં. આખો દિવસ કપડાં, વાસણ, કચરા-પોતાં કરે. ત્યારે છોકરા માંડમાંડ ખાવા પામે.

ફળિયામાં પ્રૌઢો માટેનો વર્ગ શરૂ થયો. શાંતાએ જેમતેમ સમય કાઢીને ભણવા માંડ્યું. બહેનોને આ વર્ગમાં જતજતની સમજ મળવા લાગી. લખવા-વાંચવાનું પણ શીખવા મળ્યું. શાંતાને ભણવામાં ખૂબ મજ પડી.

શાંતાને થોડું થોડું સીવતાં આવડતું હતું. વર્ગમાંથી ભણ્યા પછી મશીન લેવા બેંકની લોન લીધી. સીવવાનું પણ શરૂ કર્યું. હવે પૈસા મળવા લાગ્યા. પરંતુ ઘણીનો ત્રાસ જેમનો તેમ જ હતો. એ કેમ દૂર કરવો ?

શાંતાનો વર આમ તો સમજી હતો. પોતાની વહુ સખત મહેનતમજૂરી કરે છે, એ બાબતની શંકરને જાણ હતી. બે દિવસથી તેને તાવ આવતો હતો. એટલે ઘરમાં જ હતો. તેણે પોતાનાં બાળકોને નાચતાંકૂદતાં બેંચાં.

શાંતાની સાસુ પોતાના દીકરા શંકરને ગાળો ભાંડતી. પરંતુ શાંતા તો માંદા ઘણીને માથે હાથ ફેરવતી. વહાલથી સમજાવતી. સીવતાં સીવતાં પ્રેમથી વાતો કરતી. બે દિવસની માંદગી દરમિયાન શાંતાએ તેને ઘણું સમજાવ્યું. આમ પત્નીના વ્યવહારે એનામાં પરિવર્તન આવ્યું.

સાંજ પડી. શંકરને ભૂલ સમજાઈ. શંકર આસીકામાં માથું રાખી રડતો હતો. શાંતાની નજર પડી. તે ઘણીની પાસે બેઠી. સાડીના પાલવથી આંખો લૂછી. શંકર ધૂસકે ધૂસકે રડી પડ્યો. તેણે શાંતાની માફી માગી.

‘આ માંદગીમાં તારી કમરતોડ મહેનતે મને જાગૃત કર્યો છે. મેં આપેલું દુઃખ ભૂલી મને માફ કરજે. હવે ભાઈબંધો છોડીશ. દારૂ પણ છોડીશ.’

મા બેઠી બેઠી આ સાંભળતી હતી. એ બોલી : “રોયો, છે તો ભણેલો, પણ ગણેલો નહીં ! દારૂની લતે ચડેલો. આજે વહુ બાણીગણી છે તો દીકરાને પણ સુધાર્યો.”

વહુ બાણી તો, દારૂ ભાગ્યો.

૩
માંદગી ભાગી

મહિલા ભણી તો માખી ભાગી.
મહિલા ભણી તો મચ્છર ભાગ્યાં
માખી-મચ્છર ભાગ્યાં તો, માંદગી ભાગી.

રેવાબહેન કાલે નણુંદના સાસરે ગયાં હતાં. નણુંદનું સાસરું રંગપુર.
રેવાબહેન ત્યાંથી ખૂબ ખુશ થઈને આવ્યાં. નણુંદ-ભાણુબં ખુશીમજામાં
હતાં. રેવાબહેન પણ ખુશ થયાં, પણ વધારે ખુશી તો એમને રંગપુર ગામની
સફાઈ જોઈને થઈ.

રેવાબહેન રંગપુર ગામમાં પેઠાં અને શું શું જોયું ખબર છે?

— ગામમાં સફાઈનું કામ ચાલતું હતું.

— નાનાંમોટાં સૌ આવડે એવું સફાઈકામ કરતા હતા.

— કોઈ ઝાડુ લઈને કચરો વાળે.

— કોઈ ઉકરડા ગામ ભણી આવી ગયા હતા એનો કચરો સરખો કરે.

— છોકરાં તો ટોપલા લઈને જ્યાંત્યાં પડેલાં ઈંટડાં, પથરા ભેગાં
કરતાં હતાં.

ભેગાં કરેલાં ઈંટડાંથી કોઈ ખાડા પૂરતા હતા.

— પૂરેલા ખાડા ટીપણાથી ટીપતા હતા.

— કૂવાકાંઠે બહેનો ખાડા પૂરતી હતી.

ગામ ને શેરી ચોખ્ખાંચઠ થઈ ગયાં હતાં.

સૌનાં આંગણાં ચોખ્ખાં થઈ ગયાં. કૂવાકાંઠે ચોખ્ખો થઈ ગયો.

સૌ સફાઈના આ કામમાં મશગૂલ હતાં. રેવાબહેને તો સફાઈ ફેરીમાં
જોડાયેલી નણુંદ સાથે ત્યાં જ વાત કરી લીધી. બસ પકડવી હતી, એટલે
નણુંદને ઘેર ગયાં.

નણુંદનાં સાસુ સમજુબાને રેવાબહેને રામરામ કયા સમજુબાએ વેવાણુને આવકાર આપ્યા. રેવાબહેનને તો રંગપુર ગામની સફાઈની પ્રવૃત્તિ ખૂબ ગમી હતી. એમણે તો આ ગામની બહેનોની સમજને બિરદાવી.

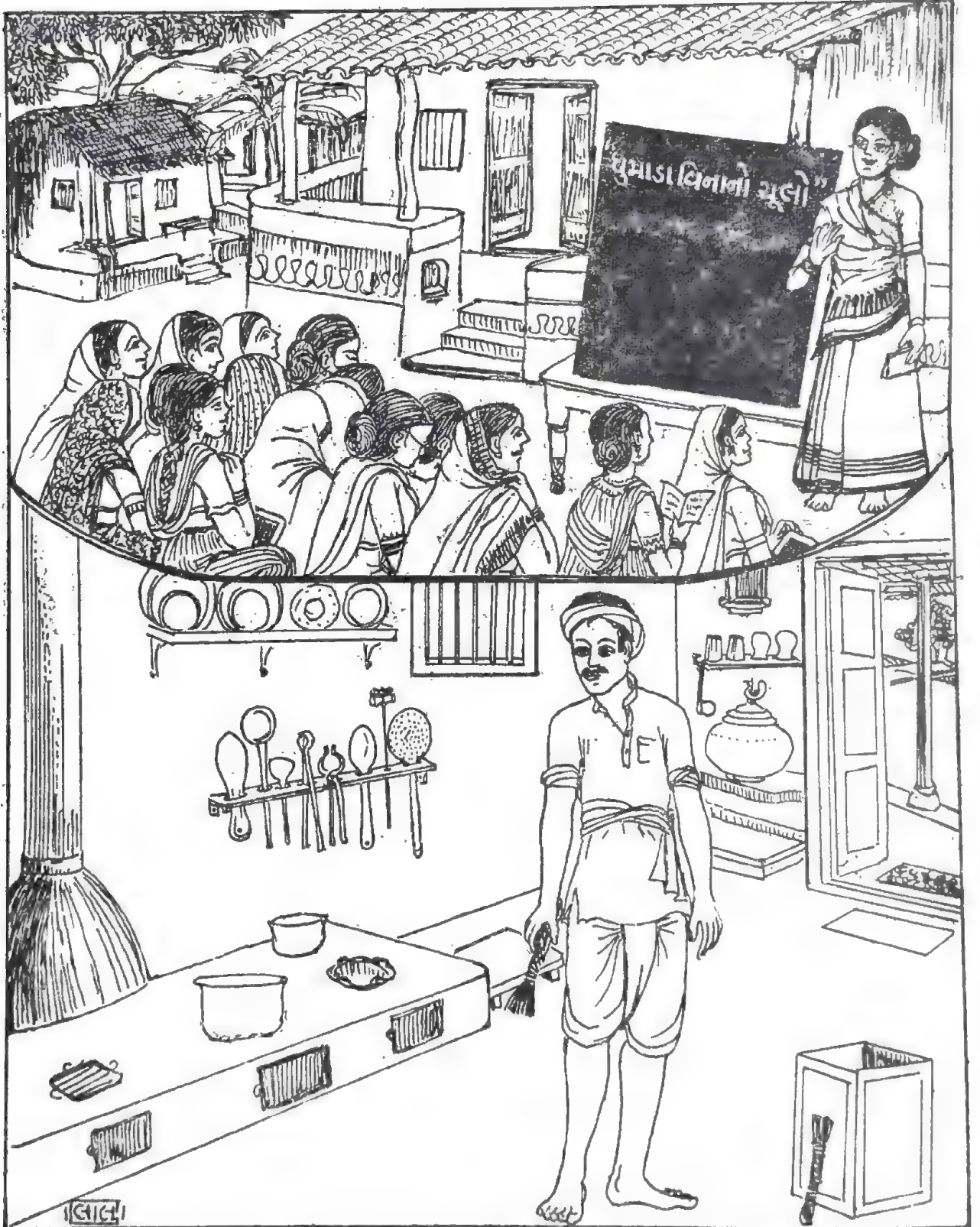
સમજુબા ખરેખર સમજુ હતાં. એમણે આ ગામમાં સાઠમી દિવસની જોઈ હતી. બાપજન્મરામાં ગામમાં આવી સફાઈ થઈ ન હતી. એમણે તો આનંદને શબ્દોમાં વહેતો કર્યો:

“રેવાબહેન, આ તો મોટાંના વરગમાં અમારી વહુદીકરીઓ ભણી તેનો પરતાપ. આ ગામમાં ભણેલા ભાઈઓ તો વરસોથી છે. પણ મચ્છર-માખી ભગાડવાનું કામ એમણે નથી કર્યું. જે અમારી આ વહુદીકરીઓ થોડું ભણી અને સમજી. તેણે પલકવારમાં કરી બતાવ્યું. જો જો ને, હવે માખી-મચ્છર રહેવાનાં જ કયાં? પછી રોગચાળાની વાત જ કયાં? થોડું ભણેલી બહેનોએ તો રોગ પણ ભગાડ્યો.”

સમજુબાના આનંદનો પાર ન હતો. રેવાબહેને પણ ઘરે આવી પતિ રામશંકરને જણાવ્યું. અમે પણ રંગપુર ગામની બહેનોની જેમ જ કરીશું.

ધુમાડો ભાગ્યો

ધુમાડો ભાગ્યે
મહિલા ભણી ને ધુમાડો ભાગ્યે
ધુમાડો ભાગ્યે ને ખાંસી ભાગી.
આંખોની બળતરા ભાગી.

મોઠાંના વર્ગમાં રોજ નવું નવું જાણવા મળે. રોજ અવનવી વાતો સમજવા મળે. આવું જોવા-જાણવાનું કોને ન ગમે?

રેવાબહેનનો વર્ગ બહેનોથી ભરેલો રહે. આજે પણ રેવાબહેન બધાંને રામ રામ કહીને આવકારે છે.

શાંતાબહેન તો પાણી પીવા સીધાં રસોડે પહોંચ્યાં. એમણે તો કોતુક જોયું. શાંતાબહેને ધની, રતન, મંગીને ખૂમ પાડી. સૌએ કોતુક જોયું.

એમણે જોયેલું કાતુક આપણે સૌ જાણીએ.

શાંતાબહેન - અલી જો, જો, આ તો કેવો ચૂલો?

ધની - હા, અલી છે તો ચૂલો. સળગે પણ છે. જો ને તપેલીમાં પાણી ઊકળે છે. પણ સળગતો કેમ દેખાતો નથી?

રતન - પણ તપેલીને અગ્નિની ઝાળ લાગે. તે કેમ દેખાતી નથી? વાંકા વળીને જોયું, તો લાકડાના બે જ નાના ટુકડા સળગી રહ્યા છે. પાણી ઊકળે છે. સૌ ભેગાં મળી વાતચીત કરવા મંડ્યાં. બધાંનું કુતૂહલ જોઈ રેવાબહેને સૌને વર્ગમાં બોલાવ્યાં અને સમજાવ્યું.

આ નવી જાતનો ચૂલો છે. તમારા ભાઈએ કાલે જ બનાવ્યો. એમાં બળતણ આછું જોઈએ. લાકડાં સળગે. જેટલો તાપ થાય તે બધો તપેલીના તળિયે જ રહે. તપેલી ઉપર ઝાળ જાય તો ગરમી નકામી જાય. તપેલી કાળી થાય તે વધારાની.

રતનને હજુ સમજતું ન હતું કે આ લાંબી ભૂંગળી શેને માટે મૂકી છે? આ તો ધુમાડો બહાર જવાનું ભૂગણું છે. જુઓને, દેખાય છે ધરમાં કયાંય ધુમાડો!

શંકરભાઈ ધરમાં આવ્યા. હાથમાં ચૂનાનો ડબ્બો અને કૂચડો છે. સૌએ શંકરભાઈને રામ રામ કર્યા.

રેશ્મા પણ ‘ખુદાતાલા’ કહીને શંકરભાઈ પાસે પહોંચી. એને જાણતું હતું કે આ નવો ચૂલો શું છે? અને આ કૂચડો શા માટે લીધો?

શંકરભાઈએ ચૂલાની વાત માંડી : બહેનો, તમે છાણાં-લાકડાં બાળો છો. એનો ધુમાડો થાય છે. તમારી આંખો બળે છે બળતણ વધારે જાય છે અને નકાસું જાય છે. હવે લાકડાં મોંઘાં થયાં છે. ત્યારે નકાસું બળતણ જાય એ કેમ ચાલે? છાણાં બાળીએ તો આપણું ખાતર બળી જાય. એટલે છાણાં તો બળાય જ નહીં.

આ ચૂલો તમને નવી જાતનો લાગે છે ને? એનું નામ છે નિર્ધૂમ ચૂલો. ધુમાડો વિનાનો ચૂલો. લાકડું બળે અને ધુમાડો ન થાય એ તો કેમ બને? જે ધુમાડો થાય તે આ જૂનામાં ભેગો થાય અને છાપરા ઉપરથી બહાર જાય. ધરમાં ધુમાડો ફેલાય જ નહીં.

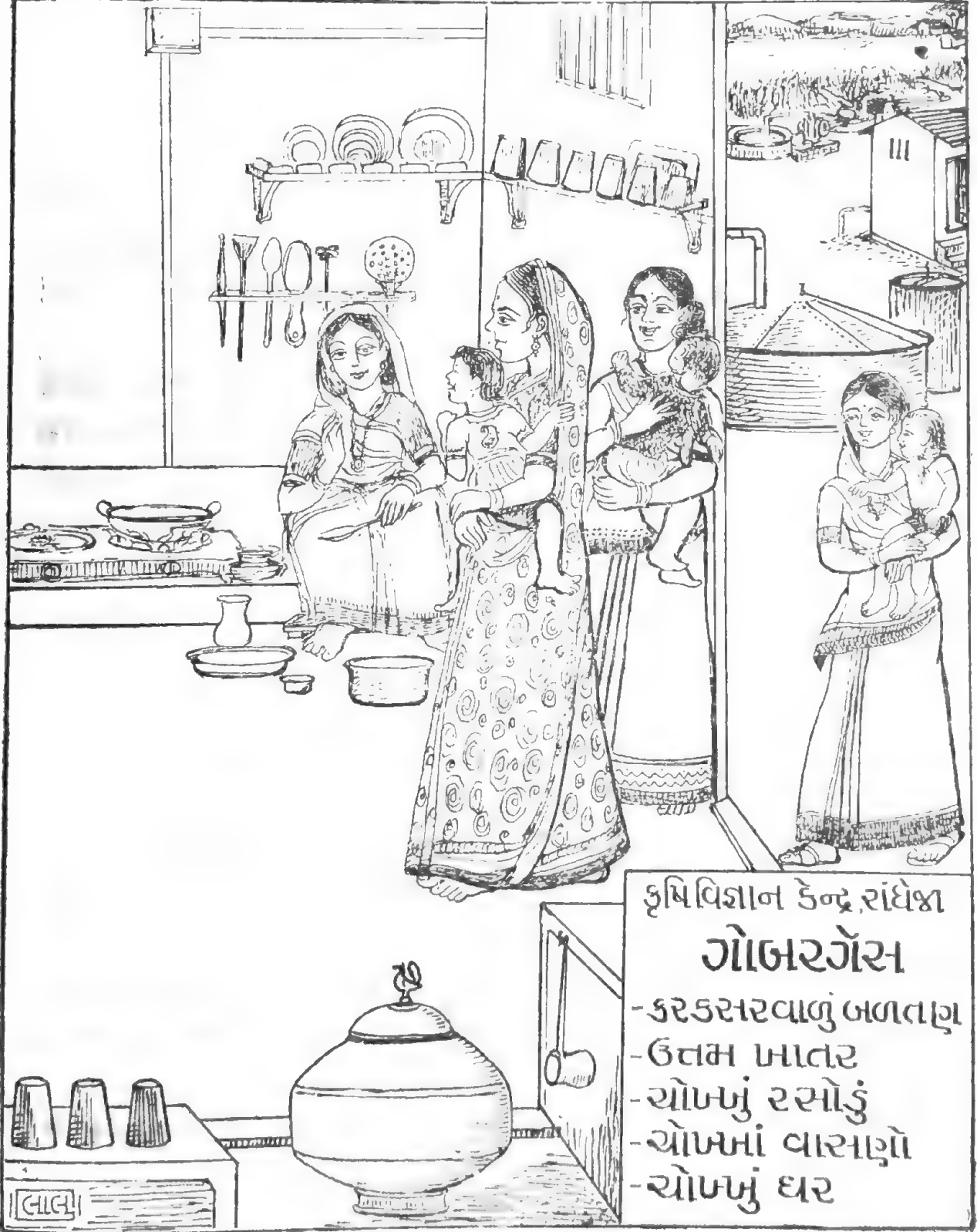
હવે ધુમાડા વિનાનો ચૂલો થયો. પહેલાં ધુમાડાને કારણે ઘર કાળું થતું હતું. એને ચૂનાથી ઘોળવા માટે આ કૂચડો લીધો છે. એક વખત ઘર ઘોળી નાખીશ. પછી કાળું થવાનું નહીં. વળી આ ચૂલો એછા ખર્ચથી જાતે કરી શકીએ.

રતન, રેશ્મા, ધની, ઝમકુ, ફાતીમા, રૂખી બધાં જ ખુશ થઈ ગયાં. સૌને નિર્ધૂમ ચૂલાની વાત ગમી. તેમણે પૂછ્યું, પણ આ ચૂલો તમે કયાંથી શીખી લાવ્યા?

શંકરભાઈએ ગૌરવ સાથે જણાવ્યું કે હું નથી શીખી લાવ્યો. તમારાં બહેન (રેવાબહેન) ગૃહમાતાની તાલીમમાં રાંધેજ ગયેલાં. ત્યાંથી શીખી લાવ્યાં તે બનાવવામાં મદદ કરી.

તરત જ શંકરભાઈનાં બા જમનાબા બોલી ઊઠ્યાં : છે ને જાદુ? વહુ બાણી તો ધુમાડો ભાગ્યો! આ દીકરો તો કેટલીય વાર તાલીમ લઈ આવેલો પણ ચૂલો ધરમાં નહીં થયેલો. વહુ બાણી તો નિર્ધૂમ ચૂલો થયો.

ગોબરગેસ આંચો

મહિલા ભણી તો ગોખરગેસ આવ્યો.

મહિલા ભણી તો ધુમાડો ભાગ્યો.

મહિલા ભણી તો રસોડું સુધર્યું.

આજે વર્ગમાંથી બધાં બહેનો રાંધેજી જવાનાં છે. એટલે ખુશ છે. છની-બહેન નાનકી રેવાને કેડે લઈને આવ્યાં છે. ભલીબહેન એમના ભાણિયાને આંગળી પકડીને સાથે લાવ્યાં. પનીબહેન, રેવાબહેન, કૃતિમાબહેન, રેશમા બધાં જ નવી વાત જાણવા માટે તૈયાર છે.

બીજે ગામ જવાની સૌને હોંશ છે. ખરાબર બે વાગે બધાં રાંધેજી પહોંચી ગયાં. સૌનું ઉખાબરું સ્વાગત થયું. સૌ પાણી પીને ગોખરગેસ પાસે ગયાં. બધાં જોવા લાગ્યાં. કોઈ વાંકા વળીને જુએ. કોઈ કેડે હાથ મૂકી લળીલળીને જુએ. એકબીજાને ખભે હાથ રાખીને કોઈ વાતો કરતાં કરતાં જુએ.

થોડી વાર બધાંએ ગોખરગેસને જોયો. અંદર અંદર ગુસપુસ વાતો પણ કરી લીધી :

“હું અલી, આ તો છાણનો રગડો.”

“અરે, આ તો જો પની, અહીં તો મોટો કૂવો છે.”

“પણ આ કૂવાની અંદર આટલી મોટી કોઠી જેવું શું હશે?”

“અને હા, અહીંથી તો આ પાઘપ જોડેલી છે. જુઓને! આ પાઘપ તો છેક ઘરમાં પહોંચી.”

મંગળભાઈ ઊભા ઊભા બહેનોની વાતો સાંભળતા હતા. મનમાં મરક-મરક મલકાતા હતા. બધાંએ ગોખરગેસ જોયો. વાતો કરીને પરવાર્યાં. એટલે મંગળભાઈએ વાતનો દોર હાથમાં લીધો.

બહેનો, આવો, આપણે સમજીએ. તમે જુઓ છો તે ગોખરગેસ છે. ઢારના છાણમાંથી સડીને ગેસ બને છે.

આ ફૂંડી છે તેમાં છાણ નાખવામાં આવે. ઉપર પાણી રેડી લાકડીથી હલાવીએ એટલે રગડો થાય. એ રગડો આ કૂવામાં જાય. કૂવામાં આ ટાંકી છે. કૂવામાં છાણમાંથી સડીને ગેંસ બને. ગેંસ બને એટલે ટાંકીને ધક્કો વાગે અને ટાંકી ઉપર આવે. આ ગેંસ આ નળીમાં ગયો. અને નળી મારફતે રસોડામાં ગેંસ ગયો. ત્યાં ચૂલો સળગ્યો.

આવો, આ બાબુ ગેંસ પાઇપમાં ગયો. અને કચરો આ બાબુ બહાર નીકળ્યો. એ રબડી છે. તે ઉત્તમ પ્રકારનું ખાતર છે. કારણ કે અનાજના દાણા સડી જવાથી એ ખાતરમાં નીંદામણ રહેતું નથી.

બહેનો તો ખુશખુશ થઈ ગઈ. “વાહ! આપણે ખેતરમાં નીંદવું ન પડે. આવું ખાતર તો ઉત્તમ.”

બધાં રસોડામાં પહોંચ્યાં. ગેંસનો ચૂલો જોઈને સૌ રાજનાં રેડ થઈ ગયાં એમના આનંદનો પાર નથી !

“વાહ, ચૂલો તો ચોખ્ખો ચટ!

કોલસા, લાકડાંની જરૂર નહીં.

ગંદકીનું નામ નહીં.

ધુમાડાનું નામ નહીં.

આંખો બળવાની નહીં.

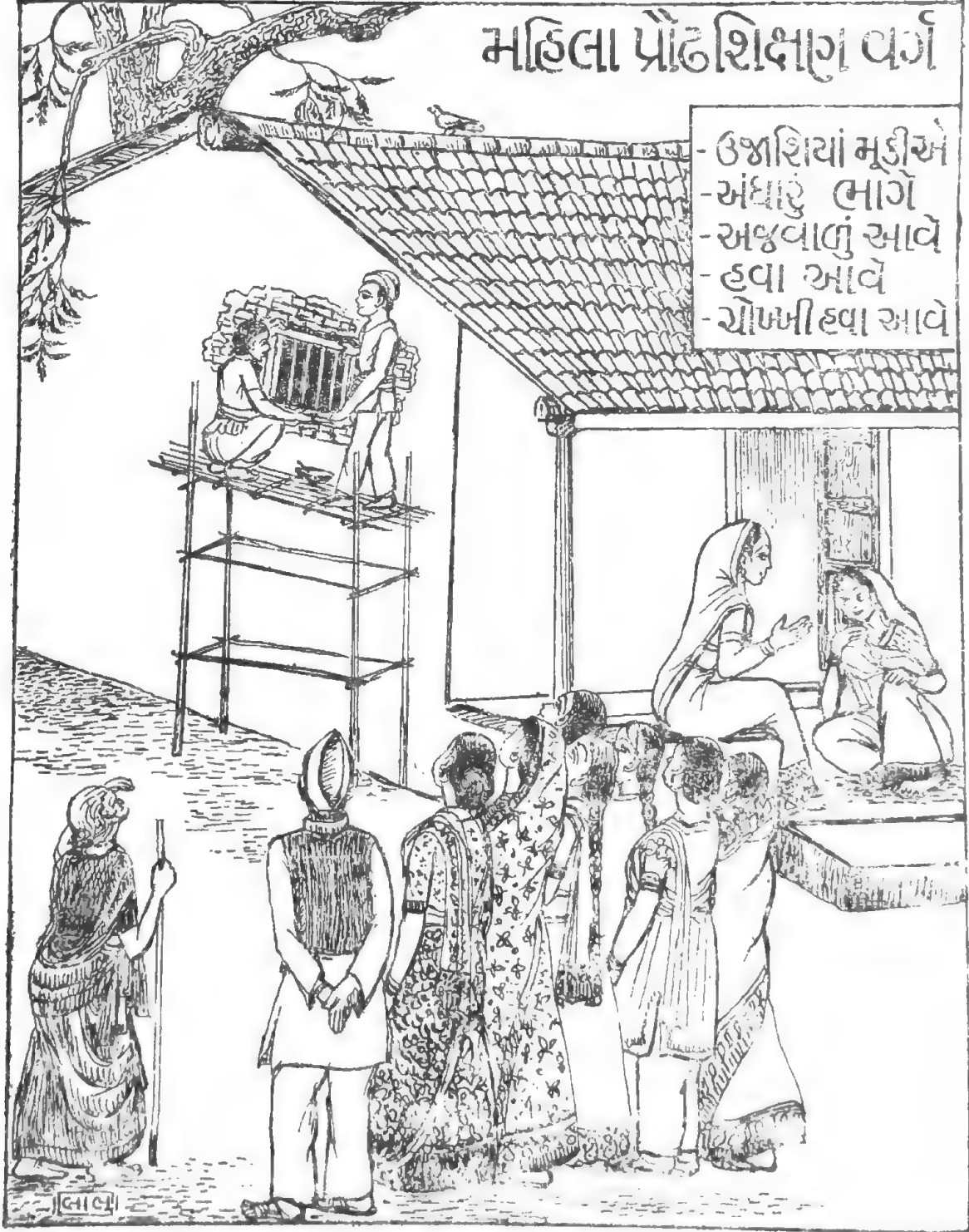
બળતણનો ખરચ નહીં.

રસોઈ ઝટપટ તૈયાર થાય.”

જેયું, જે આંકડા લણ્યાં તો આટલું જાણ્યું. ચાલો, આપણે પણ આવો ગેંસપ્લાન્ટ અપનાવીએ.

ઉજાશિયાં થયાં

મહિલા ભણી તો ઉજ્જશિયાં થયાં :

ઉજ્જશિયાં થયાં તો અંધારું ભાગ્યું.

આજે મહિલા પ્રૌઢશિક્ષણ વર્ગની જગા બદલાય છે. આજે બધાં સમજુબહેનના આંગણમાં ભેગાં થયાં. એમને રોજ નવું જાણવા મળે છે. તેનો આનંદ છે.

આજે બહેનો ઉજ્જશિયાંની વાત સમજવા માટે ભેગાં થયાં છે. બધાં ખુશ છે. સમજુબહેનના ઘેર આજે ઉજ્જશિયાં મુકાય છે.

ઉજ્જશિયાં મૂકવા માટે બધાંને મનથી તૈયાર કરવાં પડ્યાં. કોઈએ ઘરને ઉજ્જશિયાં મૂક્યાં જ નથી. ઉજ્જશિયાં મૂકવાની વાત સૌને માટે નવી હતી. સૌ ડરતાં હતાં. કોઈનું મન માનતું જ ન હતું.

ડર એક જ વાતનો :

- ઉજ્જશિયાં મૂકીએ એટલે ઘરની ભીંતમાં ઉપરના ભાગમાં કાણું પડે.
- એ કાણામાં જાગી મૂકીએ એટલે બધ થાય, પણ બાકોરું તો ખરું જ ને?
- એમાંથી ભૂત ડોકિયાં કરી જાય.
- એમાંથી ભૂત હાથ નાખે તો અમને તો વળગાડ જ વળગે ને!

નાથુભાઈ શિક્ષકે સૌને સમજાવ્યું કે, આ વાત ખોટી છે. મનની શંકા છે. ભૂત કે વળગાડ કશું જ નથી. ઉજ્જશિયાં મૂકવાથી ઘણા લાભ થાય છે - વગેરે કેટકેટલું સૌને સમજાવ્યું. પણ એમ સહેલું થોડું જ છે કે સૌ માની જાય? અને જો સમજાવવાની વાત પડતી મૂકે તો નાથુભાઈ નહીં! એમણે તો વારંવાર વાત સમજાવ્યા જ કરી.

લોકોને વિશ્વાસ બેસે એ માટે પોતાના ઘરમાં ઉજ્જશિયાં મૂક્યાં. એમણે મહિલાઓના વર્ગમાં ઉજ્જશિયાંની વાતો શરૂ કરી. બારીબારણાંની વાતો શરૂ કરી. એના લાભો સમજાવ્યા.

જુઓ ખહેનો, ધરમાં ખારીખારણાં હોય - ઉજશિયાં હોય તો કેવું રેડું !

સરજદાદા સવારસાંજ આપણા ધરમાં પ્રકાશ આપે. ઉઠાડે. શિયાળે, ચોમાસે, ઉનાળે તડકો જીવજંતુને ભગાડે. ધરનો ભેજ ઉઠાડે.

ધરમાં ચોખ્ખી હવા આવે. રાત્રે આપણે સૌ સૂઈ જઈએ ત્યારે શ્વાસોશ્વાસ લઈએ, પ્રાણવાયુ અંદર લઈએ. ઝેરી વાયુ ખહાર કાઢીએ. એ ઝેરી હવા ઉજશિયાં મારફત ખહાર નીકળી જાય. ગંદકી કે ગંધનું નામ ન રહે.

ભાઈઓ કરતાં ખહેનોને આ વાત વહેલી સમજવા માંડી. સમજીખહેને એમનાં સાસુને વાત કરી. સાસુ બિયારાં કયાંથી માને? ઘસીને ના પાડી દીધી. સમજીખહેને એના પતિ રામજીભાઈને વાત કરી.

પહેલાં તો રામજીભાઈ તાડકચા : મોઠાનાં વરગમાં આટલા માટે નથી મોકલતો. એ માસ્તરે તો અમને પણ કહ્યું હતું. હવે એણે આ ખહેનોને હાથમાં લીધી !

પણ સમજીખહેને એમ હારે શેનાં? એમણે તો ખીજ દિવસે માંડીને વાત કરી. રામજીભાઈને ઉજશિયાં અને ખારીના લાભો સમજાવ્યા. ધરમાં હાથ પકડીને ખૂણામાં ભેજવાળી દીવાલો અને ભોંયતળિયાના ભીના ભાગો ખતાવ્યા.

રામજીભાઈ જેમ જેમ ધરમાં ભેજ, જીવાત જેતા ગયા તેમ તેમ એમની આંખો ઊઘડતી ગઈ. છેવટે પત્નીનો હાથ પકડીને સંમતિ આપી દીધી. પ્રેમથી જણાવી દીધું :

“તારી વાત સાચી. હું હાથો અને તું જીતી.

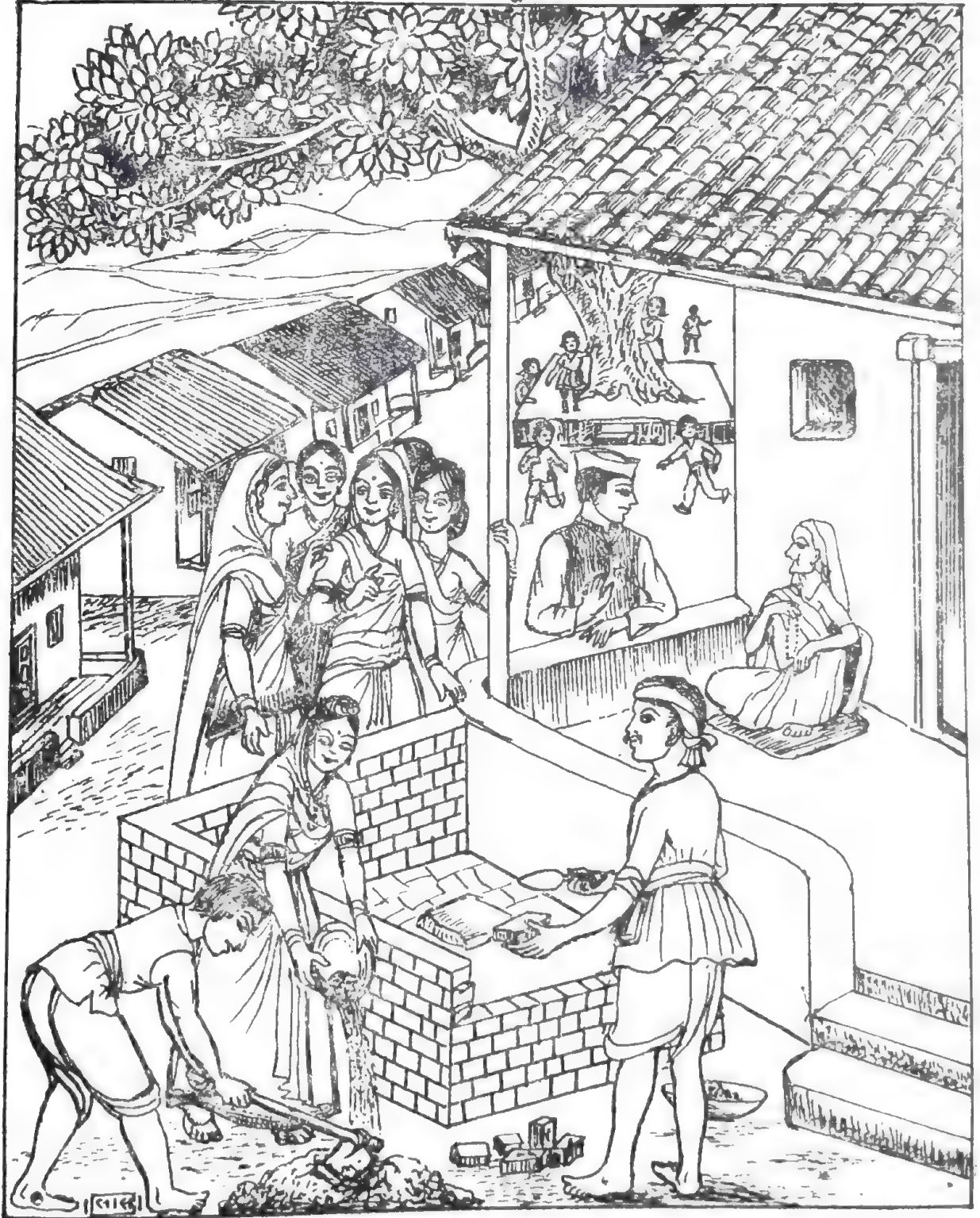
આવતી કાલે જ નાથુભાઈને કહીને ઉજશિયાં મુકાવી દે.”

આજે સમજીખહેને ઘેર ઉજશિયાં મુકાય છે. એટલે સૌ અહીં ભેગાં થયાં છે. નાથુભાઈ શિક્ષક સૌને આજ વાત સમજાવી રહ્યાં છે. સમજીખહેનેનાં સાસુને પણ વાતમાં રસ પડ્યો. આંખે છાજલી કરીને બેઠાં રહ્યા છે. ઘડીમાં ઉજશિયાં તરફ જુએ, ઘડીમાં ખહેનો તરફ જુએ અને ખુશ થયાં. છેવટે તો બોલ્યા વિના રહેવાયું જ નહીં. દીકરાને માએ કહ્યું :

દીકરા, તું તો ક્યારનો ભણેલો. પણ ઉજશિયાં ન આવ્યાં.

પણ આ વડુ ભણી તો ઉજશિયાં પણ આવ્યાં.

ନାବଘିଆଁ ଥିଆଁ

મહિલા ભણી તો નાવણિયાં થયાં.

નાવણિયાં થયાં તો સગવડ વધી.

સમજીએને ઘરમાં ઉજાશિયાં મુકાવ્યાં. રેવા અને મીઠીએ પણ ઉજાશિયાં મુકાવ્યાં. હવે તો સમજીએને આગળ વધ્યાં. આજે એમના આંગણમાં નાવણિયું તૈયાર થાય છે. નાવણિયું કરવામાં થોડો ખરચ તો થશે, પણ સગવડ કેટલી બધી વધવાની !

નાહવા માટે ખુલ્લી ચોકડી છે. એ આજે બંધ થવાની. ખાટલો નાખી નાહવું પડતું. ખાટલાથી કેટલું ઢંકાય ? પાણી રેડ્યું ન રેડ્યું કે નાહી લીધું ! એવું નાહવામાં ભલેવાર પણ શો ? શરીર ઘસીને સારી રીતે નાહવા જાય તો વાર લાગે. રખેને કોક આવી પહોંચે ! એની સતત ખીક રહે. એટલે ઉતાવળે બેચાર લોટા શરીર પર રેડ્યા કે નવાય ગયું !

સમજીએનેના ઘરમાં પેઢીઓથી આમ જ નવાતું. બધાંને ત્યાં હજી એમ જ નહાવું પડે છે. ભાઈઓને શો વાંધો ? ભલેને કલાકો સુધી નહાયા કરે ?

નાથુભાઈએ વર્ગમાં નાવણિયાંની વાત કરી. વાત તો સૌને સમજાઈ. પણ હિંમત કોની કે ઘેર જઈ નાવણિયાં કરવાની વાત સમજાવે ? સમજીએને તો સાસુને વાત કરી. ગંગાબા તાડૂકી ઊઠ્યાં :

“લો, કરો વાત. અમારી તો પેઢીઓ ખાટલો નાખીને નાહી પરવારી. હવે આ વહુને નાવણિયું બેઠાં.”

આટલું સાંભળીને બેસી રહે તો સમજીએને શેનાં ? એમણે તો સાસુને સમજાવ્યાં :

“બા, જુઓને, કાલ લીલા મોટી થશે. રમણની વહુ આવશે. આંગણે મહેમાન તો ચોવીસ કલાક બેઠા હોય છે. તમારે ને મારે તો ઠીક; પણ લીલા અને એની ભાભીને તો નિરાંતે નાહવા મળશે. વળી આખો દિવસ પેશાબપાણી માટે એથું શોધવાનું તો ઢળશે. તમે જ કહો, તમારે કેટલું વિચારવું પડે?”

ગંગાબાને આ વાત ગળે ઊતરી. કલાકો સુધી એમણે પેશાબપાણી માટે રાહ બેતાં બેઠાં રહેવું પડે. એ વાત એમને પહેલી વાર સમજઈ. તરત જ એમણે ડોકું ધુણાવી હા પાડી.

બપોર થતાં નાવણિયાંનું કામ શરૂ થયું. સમજીબહેનના પતિ રામજી-ભાઈએ એક ઈંટની પડદીનું માટીગારાવાળું નાવણિયું ચણ્યું. તો રેવાબહેનના પતિ લવજીભાઈએ પાલાનું એથું કરીને નાવણિયું બનાવી દીધું.

આજે નાથુભાઈ બહેનોને લઈને આ નાવણિયાં બેવા આવ્યા. બહેનોએ બન્ને નાવણિયાં બેયાં. પાલાનું સસ્તું નાવણિયું હોય તોયે ભયોભયો. આ વાત સૌને સમજઈ. નાથુભાઈ સમજીબહેનના સાસુ પાસે આટલી ઉપર બેઠા. ગંગાબા ખુશ થયાં અને બોલ્યાં :

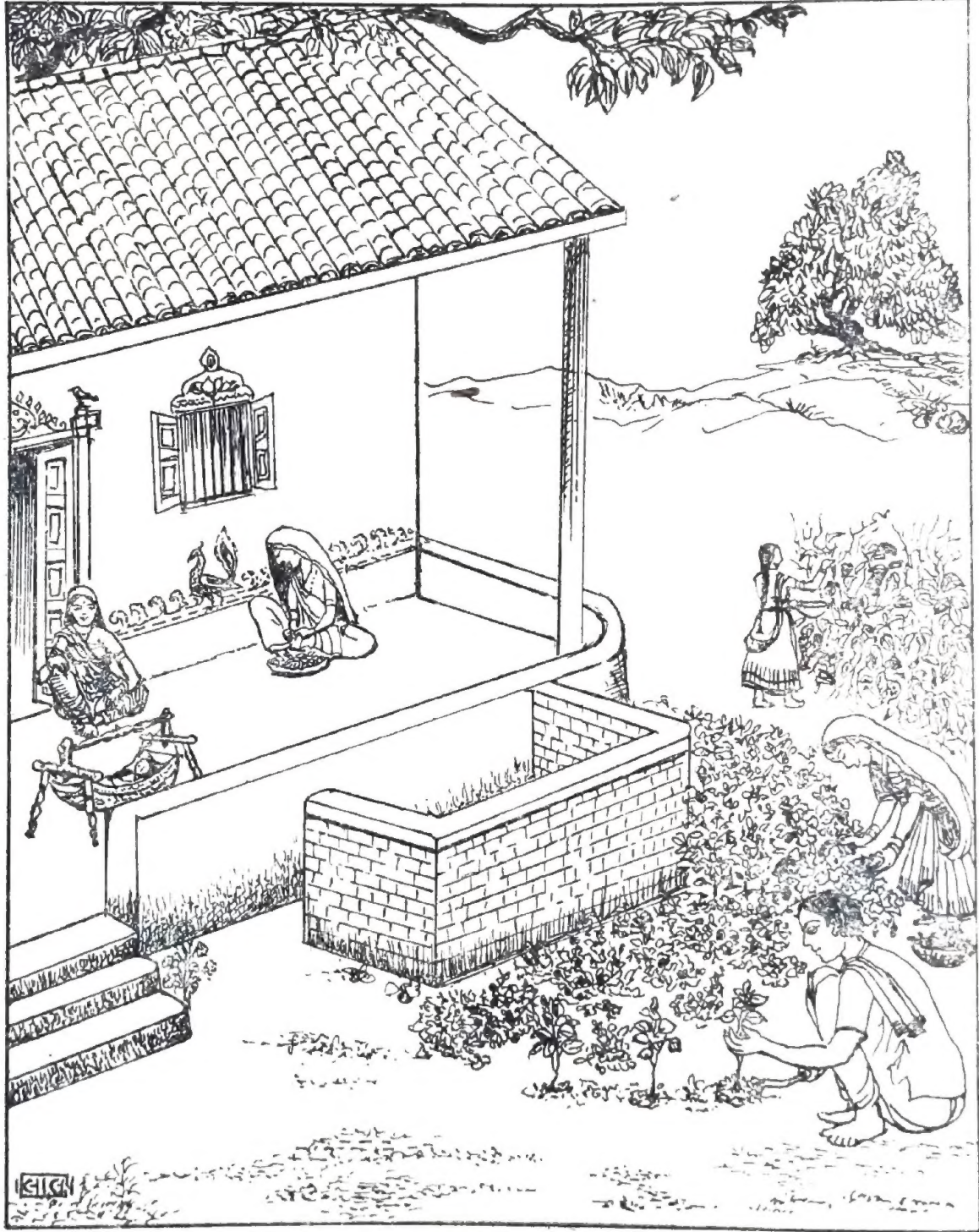
“ભાઈ, ભલું થયે તમારું ! ગામમાં તમે સૌને આટલું ભણાવ્યાં તો આવી સગવડ થઈ.”

ગંગાબા તો દીકરાને પણ ભૂલ્યાં નહીં.

“અલ્યા, તું તો કચારનોય, કેટલુંય ભણ્યો પણ ઘરમાં આવું નાવણિયું નહીં લાવ્યો. આ વહુ થોડું ભણી ત્યાં નાવણિયું આવ્યું.”

૮

શાકભાજીનો બગીચો

લાલ

મહિલા ભણી તે આંગણે બગીચો થયો.

બગીચો થયો અને શાકભાજી ઉતર્યાં.

તાજાં શાકભાજી ખાવા મળ્યાં.

સમજીબહેનના આંગણામાં નાવણિયું થયું. સૌને નાહવા માટે નિરાંત મળી. પણ નાહવાધોવાનું પાણી શેરીમાં જાય. શેરી ગંદી થાય, એ કેમ ચાલે?

સમજીબહેને આંગણામાં શાકભાજીનો બગીચો બનાવવાની વાત મૂકી. પાણી બગીચામાં વળે. ગંદકી થાય નહીં અને શાકભાજી ખાવા મળે. એથી રૂઢું બીજું શું? રામજીભાઈએ બગીચો બનાવ્યો. સમજીબહેન નવરાં પડે કે બગીચામાં કામ કરે. પતિપત્નીએ ભેગાં મળી શાકભાજી ઉગાડ્યાં.

— ભીંડા, રીંગણ, મરચી ઉછેર્યાં.

— વાડ બનાવી બગીચાનું જતન કર્યું.

— વાડ ઉપર વાલોળના વેલા ચડાવ્યા.

— લીંબુના બે છોડ પણ ઉછેર્યાં.

રામજીભાઈ અને સમજીબહેન પેટનાં છોકરાંની જેમ બગીચાની સંભાળ રાખે. રામજીભાઈ છોડને ગોડ કરે છે. સમજીબહેન રીંગણ ઉતારે. નાનકડી રેખા પણ વાલોળ ઉતારતી થઈ ગઈ છે. ગંગાબા આટલે બેઠાં રામનામ જપે. સાથે વાલોળ સમારે. વળી ખોયામાં સૂતેલા નાનકાને પણ સાચવે.

રતનમાશી આંગણામાં દેખાયાં. સમજીબહેન હરખેલાં થઈ ગયાં : “આવો આવો માશીબા. બા, જુઓ તો આ માશીબા આવ્યાં.” બહારગામથી ગંગાબાની બહેન આવી. બન્ને બહેનો ખુશ થઈ ગઈ. વાતો કરતાં જાય, સાથે વાલોળ સમારતાં જાય. અલકમલકની વાતો કરે છે. આનંદનો પાર

નથી. નાની રેખા રીંગણની ટોપલી લાવી. ટોપલીમાં તાજાં રીંગણ જોઈને રતનમાશી રાજી રાજી થઈ ગયાં.

“બહેન, જો તો, કેવાં સરસ મળતાં રીંગણ છે! ચળકાટ કેટલો બધો છે! જાણે કાચાં જ ખાઈ જવાનું મન થાય એવાં છે!”

ગંગાબા રતનમાશીને સમજાવવા લાગ્યાં : “બહેન, બજારમાંથી શાક લાવીએ. એ આગલા દિવસે ઉતારેલું હોય. વાસી લાગે. આ તો ઘરઆંગણાનું શાક. હાલ જ ઉતાર્યું. પછી તાજું જ હોય ને? ઘરનાં તાજાં અને બજારનાં વાસી શાકમાં ફેર તો પડે જ ને?”

રતનમાશીની નજર બગીચા તરફ ગઈ. માશીબાએ અચરજ અનુભવ્યું. આ બગીચો વળી ક્યારથી થયો? ગંગાબાએ સમજાવ્યું :

“મારી સમજાવડાની સમજનું આ પરિણામ છે. મોટાના વરગમાં બાણીને જો ને, આ નાવણિયું પણ એણે જ રસ લઈને ખનાવ્યું. એ બધું પાણી આગણું ગંદું ન કરે માટે આ બગીચોય એણે જ ખનાવડાવ્યો.”

રતનમાશીથી પણ બોલાઈ ગયું :

“આ તો વડુ બાણી એનો પરતાપ છે.”

નવશિક્ષિત પ્રૌઢા માટેની પુસ્તિકાઓ

ક્રમ	પુસ્તિકાનું નામ	લેખક	કિંમત
(૧)	જગ્યા ત્યાંથી સવાર	શ્રી રમાબહેન દેસાઈ	૩.૦૦
(૨)	જીવનની મહેંક	શ્રી રમાબહેન દેસાઈ	૩.૦૦
(૩)	ભીંતપત્રો ભાગ - ૧	શ્રી પુરુષોત્તમભાઈ પટેલ	૩.૦૦
(૪)	સારી ટેવો પાડીએ.	શ્રી શશીકાંત ત્રિવેદી	૩.૦૦
(૫)	અમારાં મોટાંબહેન	શ્રી રમાબહેન દેસાઈ	૧.૨૫
(૬)	આપણું ભારત ભાગ - ૧	શ્રી ચન્દ્રકાન્ત પટેલ	૩.૫૦
(૭)	ઉપર મુજબ ભાગ - ૨	શ્રી ચન્દ્રકાન્ત પટેલ	૩.૫૦
(૮)	ઉપર મુજબ ભાગ - ૩	શ્રી ચન્દ્રકાન્ત પટેલ	૩.૫૦
(૯)	સદ્ગુણના સથવારે	શ્રી કનૈયાલાલ જોષી	૨.૦૦
(૧૦)	માતાની સંભાળ	શ્રી સુરક્ષા મહારાજ	૨.૦૦
(૧૧)	સોનાનો સૂરજ અને ખીજાં નાટકો	શ્રી નટુભાઈ જોષી	૫.૦૦
(૧૨)	ચતુરંગ ભવાઈ	શ્રી નટુભાઈ જોષી	૫.૦૦
(૧૩)	જીવન માટે ખોરાક	શ્રી જગદીશ ત્રિવેદી	૨.૨૫
(૧૪)	હઃખનું ઓસડ	શ્રી દિનેશ માંકડ	૩.૦૦
(૧૫)	આંખની માવજત	શ્રી રમાબહેન દેસાઈ	૩.૦૦
(૧૬)	ચેપી રોગ ધનૂર	ડૉ. હસમુખ મહેતા	૨.૦૦
(૧૭)	ભીંતપત્રો	શ્રી બબલભાઈ મહેતા	૧.૦૦
(૧૮)	જન્મ મરણની નોંધ	શ્રી લક્ષ્મણભાઈ અવૈયા	૨.૦૦
(૧૯)	નવશિક્ષિતો માટે પુસ્તક સૂચિ	શ્રી નવજીવન પ્રકાશન મંદિર	૨.૦૦
(૨૦)	ચિત્ર સંદેશ	શ્રી રમાબહેન દેસાઈ	૧.૦૦
(૨૧)	બાળ લકવો	ડૉ. હર્ષદભાઈ કામદાર	૨.૦૦
(૨૨)	લોહીની ફિકાશ	શ્રી રમાબહેન દેસાઈ	૧.૫૦
(૨૩)	સગર્ભા માતા	શ્રી રમાબહેન દેસાઈ	૧.૫૦
(૨૪)	ઉંટાટિયું	ડૉ. હર્ષદભાઈ કામદાર	૩.૦૦
(૨૫)	ઓરી	ડૉ. હર્ષદભાઈ કામદાર	૩.૦૦